

**การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ:
กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี**
**The Application of Social capital Against Management of Natural Resources:
A Case Study of Banhoaisaphan-samakkhi Community Forestry, Nongrong Subdistrict,
Phanomthuan District, Kanchanaburi Province**

บัณฑิตา ชำนาญกิจ¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี 2) ศึกษาการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ดำเนินการศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวน 15 ราย ร่วมกับการใช้การสังเกตการณ์และการศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร รวมทั้งใช้การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า และทำการวิเคราะห์ด้วยการจำแนกหมวดหมู่พิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหา โดยยึดหลักตรรกะเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีควบคู่กับบริบทของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

1. ทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีประกอบด้วย 1) มิติของความรู้ ได้แก่ องค์ความรู้/ภูมิปัญญา และศักยภาพของคนและผู้นำ 2) มิติของความดี ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อทางสังคม และ 3) มิติของความรัก ได้แก่ ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรต่างตอบแทน ช่วยเหลือกัน และสถาบันทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม จากการวิจัยพบว่า ทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุดอันดับ 1 ของชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี อยู่ในมิติของความรัก คือ เครือข่ายทางสังคม อันดับ 2 อยู่ในมิติของความดี คือ บรรทัดฐานสังคม และอันดับ 3 อยู่ในมิติของความรู้ คือ ศักยภาพของคนและผู้นำ

2. การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมหรือขับเคลื่อนไปสู่สังคมที่พึงปรารถนามีขั้นตอน ดังนี้ 1) การรับรู้และตระหนักถึงปัญหา 2) การทดลองริเริ่มให้เกิดความเปลี่ยนแปลง 3) การวางแผนและกำหนดเป้าหมาย 4) การรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย 5) การระดมทุน 6) การลงมือทำ และ 7) การสรุปและประเมินผล ในการขับเคลื่อนกระทำผ่านชุดกิจกรรมโดยอาศัยทุนในสังคมที่มีอยู่ในชุมชน คือ ทรัพยากรป่าชุมชน ซึ่งจากการวิจัยพบว่า ระดับของการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านห้วยสะพานมี 3 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและครอบครัวของตนเอง 2) ระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่าย 3) ระดับกลุ่มหรือเครือข่ายการพัฒนาชุมชน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย 1) การจัดการทุน คณะกรรมการดูแล ป่าชุมชนจะมีการวางแผนบริหารจัดการเพื่อให้มีงบประมาณเพียงพอที่จะเป็นเงินลงทุนสำรองไว้ใช้ หรือจัดกิจกรรม หรืออาจจะเป็นการสร้างผลกำไรจากการออมทรัพย์ เพื่อนำมาใช้บริหารจัดการป่าชุมชนก็จะช่วยให้มีความยั่งยืนในการจัดการป่าชุมชนได้มากขึ้น และ 2) การถ่ายทอดความรู้ ควรเปิดโอกาสในการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และเปิดโอกาสให้ผู้นำได้ลงมือปฏิบัติงานร่วมกับคนรุ่นเก่าได้ซึมซับความรู้และเทคนิควิธี รวมถึงเกียรติความรู้จากคนรุ่นเก่ามาประยุกต์ในการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้คุ้มค่าและยั่งยืนมากขึ้น

Abstract

The objectives of this study are 1) to study social capital which appears in Banhoaisaphan-samakkhi Community; 2) to study the application of social capital

¹ นักศึกษา ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
อีเมล: thaikolkan@hotmail.com

ข้อมูลบทความ

ส่งบทความ	27 มีนาคม 2557
ตอบรับ	4 สิงหาคม 2557
เผยแพร่ออนไลน์	8 ตุลาคม 2557

คำสำคัญ

ทุนทางสังคม
ป่าชุมชน
Social Capital
Community Forest

to natural resource management of a community, a case study of Banhoaisaphan-samakkhi Community Forest. This study is conducted mainly by qualitative research process and in-depth interview with 15 important information providers together with the observation and the literature review from documents. Also, the accuracy of the information is verified by data triangulation. The analysis is done by the classification and consideration of content consistency based on the logical principle in comparison with concepts, theories as well as community contexts. The results of the study demonstrate that:

1. The social capital that appears in Banhoaisaphan-samakkhi Community consists of 1) the knowledge dimension which comprises body of knowledge, wisdom and potentiality of people and leaders; 2) the goodness dimension which comprises social norm and social culture, traditions and beliefs as well as 3) the love dimension which comprises trust, reciprocal generosity as well as social institution and social network. According to the research, the most outstanding social capital of Baan HuaySapanSamakke Community is the love dimension, i.e., social network, followed by the goodness dimension, i.e, social norm and the knowledge dimension, i.e., potentiality of people and leaders.

2. The application of social capital or the movement towards desirable society consists of the following steps: 1) to perceive and realize the problem; 2) to experiment in order to bring about changes; 3) to plan and specify goals; 4) to gather and create a network; 5) to gather capital; 6) to take action and 7) to conclude and evaluate. The movement has been conducted through an activity set with the help of social capital inside the community which is the community forest. The research demonstrates that there are 3 levels of the application of social capital of Banhoaisaphan-samakkhi Community, which are: 1) the level for the benefit of personal lives and families; 2) the level for the benefit of groups or networks and 3) the level for the community development groups or networks.

The suggestions from the research are: 1) in terms of capital management, the committee who takes care of the community forest should have a management plan in order to put aside sufficient capital for the use of the community or the organization of activities. It is also possible to generate profits from saving for the community forest management for greater sustainability of community forest management and 2) in terms of knowledge distribution, there should be an opportunity to create the new generation of leaders and to let them cooperate with the old generation. The knowledge, techniques, methods and anecdotes from the old generation will be applied in the knowledge distribution. Also, the community forest will be utilized more worthily and sustainably.

บทนำ

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาในแนวทางของทุนนิยมเห็นได้จากการวางแผนพัฒนาประเทศที่ผ่านมาด้วยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นเครื่องมือ

กำหนดทิศทางตั้งแต่ฉบับแรกใช้ชื่อว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และเริ่มประกาศใช้เมื่อ พ.ศ.2504 มีช่วงเวลาของแผน 6 ปี มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Infra-structure) และพัฒนามาเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 ซึ่งยังคงมุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเรื่อยมาจนถึงฉบับที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงการวางแผนการพัฒนาประเทศหลังจากนั้นได้เข้าสู่ความผันผวนทางการเมือง มีกระแสเรียกร้องประชาธิปไตย ซึ่งอยู่ในช่วงระหว่างแผนฉบับที่ 3 ถึงฉบับที่ 4 เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการพัฒนาสังคม แม้จะเริ่มให้ความสำคัญกับสังคมขึ้นมาบ้าง แต่นโยบายส่วนใหญ่ก็ยังมุ่งไปที่เศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่เช่นเดิม ต่อมาในช่วงของแผนพัฒนา ฉบับที่ 5 ถึงฉบับที่ 7 ที่เป็นยุคประชาธิปไตยหลังเหตุการณ์ประชาชนและนักศึกษาได้เรียกร้องมายาวนาน การพัฒนาประเทศในระยะนี้ก็ยังคงเน้นให้เกิดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมุ่งพัฒนาแก้ปัญหาความยากจนในระดับภูมิภาคและชนบท จะเห็นได้ว่าระยะเวลากว่า 35 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนา ฉบับที่ 1 จนถึงสุดแผนพัฒนา ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2504-2539) รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักอันเป็นไปตามแนวทางของทุนนิยมที่กำลังครอบงำแพร่กระจายไปทั่วโลกตอบสนองกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งผลที่เกิดจากแผนพัฒนา ทั้ง 7 ฉบับ นับว่าไม่เป็นที่พึงพอใจต่อสังคมเท่าใดนัก ดังกรณีการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ.2540 สังคมไทยสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรม และความไม่สมดุลของการพัฒนาเป็นช่วงที่สังคมต้องเผชิญกับปัญหาความยากจนเกิดความขัดแย้งแตกแยกในความคิด และนำไปสู่การใช้ความรุนแรงในพื้นที่ต่างๆ เพื่อแย่งชิงทรัพยากรจรรยาบรรณของสังคมไทยที่เคยแข็งแกร่งกลับอ่อนแอลง (ไฮสิต บันเปียมรัชฎ์, 2533)

อย่างไรก็ตามในระยะของแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 กล่าวได้ว่า เป็นยุคเปลี่ยนผ่านสู่กระบวนการที่ภาครัฐหันมาให้ความสำคัญกับผลที่จะเกิดกับสังคมมากขึ้นโดยยึด “คน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาเน้นการมีส่วนร่วม และใช้เศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือในการพัฒนาคนต่อเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 ได้อัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาต่อเนื่องไปถึงแผนพัฒนา ฉบับที่ 10 ที่เน้นการพัฒนาคนและปฏิบัติตามปรัชญาของในหลวงเพื่อ “สร้างสมดุลและมีความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” สอดคล้องกับแนวทางในการวางแผนพัฒนา ฉบับที่ 11 ที่มีผลบังคับใช้ในปัจจุบัน (พ.ศ.2555-2559) ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้สำรวจวิเคราะห์และนำ

เสนอประเด็นเกี่ยวกับความท้าทายและโอกาสของประเทศไทย หลังวิกฤตเศรษฐกิจ รวมถึงการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นทางเลือกของเศรษฐกิจไทย การเตรียมการสำหรับภาวะโลกร้อน และสร้างโอกาสการพัฒนาการออกแบบสถาปัตยกรรมทางสังคมให้เป็นทางเลือกใหม่ของคนไทย และสร้างสัญญาประชาคมใหม่ให้เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมไทยสู่สมดุล โดยเฉพาะประเด็นการออกแบบสถาปัตยกรรมทางสังคมให้เป็นทางเลือกใหม่ของคนไทยที่กล่าวถึงการออกแบบสังคมที่มีคุณภาพ ซึ่งมีเป้าหมายใน 4 มิติ คือ

- 1) สังคมแห่งความเอื้ออาทรและสมานฉันท์ (Social Cohesion)
- 2) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-Economic Security)
- 3) การรวมกลุ่มเพื่อสร้างโอกาสให้กับทุกคน อย่างเป็นธรรม (Social Inclusion)
- 4) การเสริมสร้างพลังทางสังคม (Social Empowerment)

ในการออกแบบสังคมที่มีคุณภาพเพื่อให้สนองเป้าหมาย ทั้ง 4 มิตินั้น สิ่งที่ถูกหยิบยกให้เป็นปัจจัยสำคัญตัวแรก คือ “ทุนทางสังคม” โดยเน้นสร้างความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนเศรษฐกิจ โดยให้มีความนิยมพื้นฐานร่วม (Core Value) ในการสร้างเสริมและใช้ประโยชน์ทุนทางสังคมระหว่างกลุ่มต่างๆ เช่น ทุนทางสังคมในกลุ่มผู้ประกอบการ ทุนทางสังคมในกลุ่มแรงงาน ทุนทางสังคมในกลุ่มเยาวชน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านเครือข่ายระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อมวลชน โดยเฉพาะค่านิยมที่ก่อเกิดความเชื่อมั่นและความไว้วางใจต่อกัน ความใส่ใจต่อผู้อื่น การแบ่งปันกับผู้อื่นและความร่วมมือร่วมใจ เพื่อนำไปสู่การเพิ่มผลิตภาพทางสังคม อันเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ (วรวิฑู โรมรัตน์พันธ์, 2548)

คำว่า “ทุนทางสังคม” เริ่มปรากฏขึ้นในประเทศไทยในประมาณปี พ.ศ.2540 ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อพัฒนาสังคม ซึ่งมีโครงการและกิจกรรมที่สนับสนุนให้สังคมไทยเล็งเห็นคุณค่าที่เคยมีอยู่ในสิ่งที่เป็นทุนเดิมแต่อาจถูกกลืนหายหรือมองข้ามไป รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล และสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำกลุ่มองค์กรประชาชน เครือข่าย เป็นต้น

(เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543)

การดำเนินงานดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการฟื้นฟูทางสังคมให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาระดับชุมชนและหลังจากนั้นคำว่า “ทุนทางสังคม” ในประเทศไทยก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันทุนต่างๆ ที่กล่าวมากำลังประสบปัญหาตกอยู่ในภาวะวิกฤติ กล่าวคือ ทรัพยากรธรรมชาติก็กำลังหดหายไปจนแทบไม่เหลือทั้งดิน น้ำ ป่าที่ถูกทำลาย ถูกแย่งชิงครอบครองเป็นของส่วนตัว ทั้งจากอำนาจรัฐ อำนาจทุน โดยการบุกรุกและทำลายของคน รวมทั้งทุนทางสังคมกำลังจะสูญสลายไปด้วยวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปด้วยการแข่งขัน เอารอดเอาเปรียบ ความเห็นแก่ตัว สภาพปัญหาสังคมต่างๆ ที่เกิดจากระบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์

ทรัพยากรป่าไม้เป็นอันดับต้นๆ ที่ได้รับผลกระทบจากระบบทุนนิยมและโลกาภิวัตน์ เนื่องจากป่าไม้ของไทยเป็นป่าเขตร้อนที่มีความสำคัญมากกว่าป่าไม้ประเภทอื่นๆ เพราะมีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด วิถีชีวิตของคนผูกพันกับธรรมชาติมาช้านาน ด้วยการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค นอกจากนี้ป่าไม้ยังอำนวยประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของประเทศในการผลิตเป็นสินค้า และความสำคัญที่คนทั่วไปอาจมองข้าม คือ การช่วยบดบังแสงอาทิตย์ ช่วยให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็นตัวอุ้มซับน้ำให้ใสสะอาด และมีแหล่งน้ำอยู่สม่ำเสมอตลอดปี เพราะต้นไม้จะดูดซับเอาน้ำไว้โดยระบบสังเคราะห์แสง ระบบหายใจ และระบบคายน้ำในตัวของมันเอง เมื่อฝนตกลงมาเรือนยอดของต้นไม้จะชะลอความรุนแรงของเม็ดฝนให้ค่อยๆ หยาดหยดลงสู่ดินโดยผ่านกิ่งก้าน ลำต้น และราก ซึ่งป่าไม้จะช่วยรักษาความพรุนของดินไว้เพื่อป้องกันและบรรเทาการเกิดอุทกภัย หากไม่มีป่าคอยปกคลุมดินไว้ช่วยรุกรุ่นในดินอาจถูกกัดกร่อนและบีบอัดทำให้น้ำไหลบ่าผ่านไปตามความลาดชันของภูมิประเทศกลายเป็นมหันตภัย น้ำป่า ดินโคลนถล่ม ขณะเดียวกันป่าจะค่อยๆ เพิ่มอินทรีย์วัตถุลงบนผืนดินด้วยเวลายาวนานนับพันๆ ปี จนทำให้ดินเหมาะสำหรับการเกษตร ป่ายังช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมพายุ ควบคุมอุณหภูมิของท้องถิ่นไม่ให้เปลี่ยนแปลงมากนัก และเปรียบเสมือนโรงงานผลิตออกซิเจนให้แก่มนุษย์และสัตว์ คงคุณค่าความงดงามให้แก่ธรรมชาติ เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและรักษาสุขภาพจิตของประชาชน อันจะก่อให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้และหลักคิตทฤษฎีทางวิชาการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ

จากประโยชน์ดังกล่าวของป่าไม้ที่เป็นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงเกิดกระบวนการปกป้องป่าไม้ให้จ่ายต่อการ

ถูกทำลายโดยวิธีการที่เรียกว่า “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นเครื่องมือของสังคมรูปแบบหนึ่งที่จะช่วยให้คนในชุมชนมีสิทธิในการกำกับดูแลหรือบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนตนเอง เรียนรู้จากป่า อยู่กับป่า และพึ่งพาป่าได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน ป่าชุมชนช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้ดูคุณภาพหรือไม่ทำลาย เพื่อช่วยให้ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ดุลยภาพเหล่านี้ อาจเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ มีการถ่ายทอดพลังงาน การหมุนเวียนธาตุอาหาร การทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและจากมนุษย์ ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากชุมชนที่ระบบนิเวศมากเกินไป จุดดุลยภาพและระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ตามธรรมชาติก็อาจต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติ โดยการปลูกเสริมและป้องกันอันตรายจากไฟ หรือสัตว์เลื้อย หรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์ของต้นไม้ ซึ่งมีมากมายหลากหลายวิธีให้เลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชนจึงไม่ใช่ป่าเพื่อเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางตัวเงิน (อนเนก นาคะบุตร, 2536)

ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่วิถีชีวิตของคนในชุมชนอาศัยพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ มีความผูกพันกับป่าที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบ มีความสมบูรณ์ของพันธุ์ไม้มีนานาชนิด มีความหลากหลายของสัตว์ป่า และมีน้ำในลำธารไหลตลอดปี ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพล่าสัตว์และหาของป่า มีความเคารพและผูกพันต่อป่าเกิดการเรียนรู้ในการสร้างภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตเมื่อต้องเข้าป่า ภูมิปัญญาที่สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาสร้างแบบแผนในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความรัก ห่วงแทน และผูกพันต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน และได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดทุนทางสังคม โดยประยุกต์ใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชน ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี แหล่งเรียนรู้ตำบลหนองโรงอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นผืนป่าที่เกิดขึ้นจากการยึดโยงเอาทุนทางสังคมมาเป็นแกนกลางในการดำเนินงานอย่างแท้จริงแห่งหนึ่ง ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในภูมิภคานาของผู้วิจัย นับเป็นความภาคภูมิใจยิ่งของผู้วิจัยที่มีการก่อกำเนิดผืนป่าชุมชนขึ้น เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติในท้องถิ่น และรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ โดยชุมชนและเพื่อประโยชน์แห่งชุมชน จนกลายเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้และ

เป็นที่รู้จักของภายนอก จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่งถึงความสามารถการนำเอาหรือการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่มาใช้ ผู้วิจัยจึงศึกษาวิจัยถึงการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสะท้อนศักยภาพชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน เป็นสังคมที่พึ่งปรารถนา อันจะเป็นประโยชน์ต่อพัฒนาการป่าชุมชนในประเทศไทยแห่งอื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กรณีป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ตำบลหนองโรง อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ประเด็นที่ 1 แนวคิดทุนทางสังคม
- ประเด็นที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อน
- ประเด็นที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน
- ประเด็นที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับสังคมที่พึ่งปรารถนา

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวน 15 ราย ร่วมกับการใช้การสังเกตการณ์และการศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารรวมทั้งใช้การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า และทำการวิเคราะห์ด้วยการจำแนกหมวดหมู่ พิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาโดยยึดหลักตรรกะเทียบเคียงกับแนวคิดทฤษฎีควบคู่กับบริบทของชุมชน

ผลการวิจัย

นำเสนอผลการวิจัยเป็น 2 ประเด็นตามวัตถุประสงค์

ของการศึกษา คือ 1) ทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี 2) การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ดังนี้

1. ทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี

ทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนเป็นเสาหลักแกนกลางของวิถีชีวิตผู้คน ซึ่งแสดงให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมีโครงสร้างทางสังคมที่มีความสัมพันธ์แบบแนวนราบ โดยพึ่งพิงธรรมชาติ มีวิถีชีวิต และกิจกรรมที่พึ่งพาอาศัยกัน ร่วมมือกันและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การต่อรองประนีประนอมซึ่งกันและกัน เอื้ออาทรต่อกัน เป็นการนำสิ่งดีๆ ในชุมชนมาร้อยรัดรวมกันนำไปสู่การเป็นสังคมที่พึ่งปรารถนา หรือชุมชนนำอยู่ของชุมชนบ้านห้วยสะพาน โดยธรรมชาติแล้วทุนทางสังคมส่วนใหญ่มีสภาพเป็นนามธรรมไม่สามารถวัดปริมาณของทุนทางสังคมออกมาได้ ผู้วิจัยจึงได้พยายามแสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทุนทางสังคมโดยจำแนกออกเป็น 3 มิติ ดังต่อไปนี้

1.1 มิติของความรู้อยู่

ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีเป็นหมู่บ้านที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน และเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ เป็นชุมชนดั้งเดิมที่เริ่มต้นจากประชากรไม่มาก มีความเกี่ยวพันเป็นเครือญาติกัน ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกันเพื่อความอยู่รอด นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นมา การดำรงชีพของผู้นั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความอยู่รอดของทุกชีวิตจึงผูกพันพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้และการใช้ภูมิปัญญาเพื่อความอยู่รอดตั้งแต่อดีตและสืบทอดมาจวบจนปัจจุบัน ผู้วิจัยได้จำแนกทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีในมิติของความรู้อยู่เป็น 2 ด้าน ประกอบด้วย องค์ความรู้และภูมิปัญญา และศักยภาพของคนและผู้นำ อธิบายได้ดังนี้

1.1.1 องค์ความรู้และภูมิปัญญา

ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมีการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญามาใช้จากรุ่นสู่รุ่นมาจากบรรพบุรุษ จากการศึกษาพบว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนบ้านห้วยสะพานมีความเกี่ยวข้องกับป่า มีการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรในป่ามารักษาอาการเจ็บป่วยเพื่อความอยู่รอด มีกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอด เพื่อให้คนรุ่นหลังนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาไปใช้ช่วยเหลือกัน

ดังที่ลุงย้อย ได้เล่าให้ฟังว่า “..ลุงเป็นหมอยาประจำหมู่บ้านมาจากพ่อลุง สมัยก่อนยังไม่มียานามัย ชาวบ้าน

ที่เป็นน้ำกัดเท้า ซึ่งเกิดจากอาชีพเลี้ยงวัวและอาชีพทำนาที่ต้องเดินย่ำดินที่มีลักษณะเป็นดินเปียกและชุ่มฉ่ำด้วยน้ำ และบางที่จะมีมูลวัวที่เป็นแหล่งเชื้อโรคและเชื้อราที่จะมาขอให้รักษาให้ โดยลุงจะนำลูกมะขามป้อมมาอย่างกับไฟให้ลูกมะขามป้อมนิ่ม จากนั้นนำมาทาบริเวณที่เป็นโรค ทิ้งไว้หนึ่งคืน พอรุ่งเช้าบริเวณที่เป็นโรคก็จะหาย...ในการรักษา จะไม่เสียเงินค่ารักษา แต่จะต้องเสียค่าครูที่เรียกว่า การยกครู โดยจะต้องเตรียมสิ่งของที่ใช้ประกอบด้วย ดอกไม้ 3 ดอก ฐูป 1 แหนบ (ไม่เกิน 9 ดอก) เทียน 1 เล่ม และเงินอีกจำนวน 6 สลึง..” (ยู่ โศกแก้ว, 2556)

ผู้คนในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพิงธรรมชาติรอบๆ ตัว โดยเฉพาะป่าชุมชน มีวิถีชีวิตที่ยึดตามคำสอนของบรรพบุรุษ ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ เช่น อาหารการกิน พิธีกรรมต่างๆ ในช่วงอายุคนตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งคำสอนและคำบอกเล่าต่างๆ ในอดีตที่เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนมีเพียงคำบอกเล่าต่อๆ กันมาเท่านั้น ยังไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นทางการแต่อย่างใด โดยผู้วิจัยได้พบว่า การส่งผ่านองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกิดมาจากสถาบันครอบครัวที่ยึดมั่นในการปฏิบัติตามคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่และปลูกฝังความคิดความเชื่อ ตลอดจนความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาให้แก่ลูกหลานให้ทำตามกันมาอย่างเคร่งครัด จึงไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรให้เป็นรูปธรรม เพราะคนในชุมชนต่างเชื่อมั่นว่าจะสามารถรักษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามกันไปโดยไม่มีทางปล่อยให้สูญหายไปอย่างแน่นอน

ดังที่ยายหมาเลย ได้เล่าให้ฟังว่า “..ของเก่าของแก่แต่ตั้งแต่เดิมที่ปู่ย่าตายายบอกมา สอนมา มันคือความจริงและใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย แล้วถ้าสิ่งที่เขาสอนมันจริงและดี ทำไมต้องกลัวว่าจะไม่มีใครเชื่อใครทำตาม..” (หมาเลย คุณพันธ์, 2556)

1.1.2 ศักยภาพของคนและผู้นำ

คนในชุมชนและผู้นำนับว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของชุมชนเพราะคนเป็นทุนทางสังคมที่สามารถก่อให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนและพัฒนา ส่งผลต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนโดยตรง จากการศึกษาวิจัยพบว่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมีทุนทางสังคมที่เป็นทุนบุคคล ซึ่งมีส่วนทำให้เกิดพลังในชุมชน เกิดความเข้มแข็ง มีการพัฒนาที่ยั่งยืนจนเป็นสังคมที่พึ่งปรารถนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีบทบาทในการเป็นผู้นำของชุมชน ทั้งผู้นำตามธรรมชาติ และผู้นำที่เป็นทางการ

โดยผู้วิจัยพบว่า บ้านห้วยสะพานสามัคคี

มีผู้นำที่เข้มแข็งเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ด้วยการพิสูจน์ให้คนในชุมชนเห็นถึงความเสียสละและคุณธรรม ได้แก่ ลุงประยงค์ แก้วประดิษฐ์ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโรง และประธานเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี และเป็นประธานป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ลุงประยงค์เป็นผู้สูงอายุในชุมชนที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและเรียนรู้ระบบนิเวศของธรรมชาติเห็นถึงความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ ระหว่างความเป็นอยู่ของคนกับความเป็นไปของธรรมชาติ มีบทบาทโดดเด่นในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำตามธรรมชาติ

ลุงประยงค์ เล่าว่า “...ชีวิตลุงมีความผูกพันกับป่ามาแต่เยาว์วัย เนื่องจากการที่ต้องติดตามพ่อแม่เข้าไปหาของในป่า เพื่อนำมาขายเป็นการประกอบอาชีพ เช่น ตัดไม้ เผาถ่าน ตักแยะ จับอึ่ง ชูดั้ง เก็บใบตองพรวง ชูดรากพะยอม ตัดดอกปอเต่าไห้ เก็บมะขามป้อม เห็ด หน่อไม้ และสมุนไพร เป็นเช่นนี้มาจนเติบโตใหญ่ทำให้ลุงใกล้ชิดกับป่าเหมือนบ้าน ทำให้ใจเกิดความผูกพันและห่วงแหน จนกระทั่งกลายเป็นแกนนำของชุมชนร่วมดำเนินงานกับชุมชน จนสามารถรักษาป่าที่กำลังจะถูกบุกรุกให้กลายเป็นป่าชุมชนที่มีเนื้อที่ถึง 1,008 ไร่ ป่านี้เป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของชุมชน เหมือนเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงชีวิตพวกเรา ถ้าไม่มีป่าก็ไม่มีน้ำ ถ้าไม่มีน้ำก็ทำมาหากินไม่ได้ ลุงจึงเรียกพี่น้องๆ พรรคพวกที่สนิทกันมาลงแรงช่วยกันทำคันดินกันเป็นแนวป่าทางด้านทิศตะวันตกให้กลายเป็นคันกันแนวเขตบังคับน้ำให้น้ำไหลมารวมกันที่สระด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน ยังประโยชน์ให้ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดปี นี่คืองานแรกๆ ที่ร่วมกันทำเกี่ยวกับป่า ตอนนั้นลุงตั้งใจมากเพราะเห็นคนมารวมมือกันเยอะเลย ภูมิใจที่ได้ร่วมกันพัฒนาป่าและทุกคนจะใช้ประโยชน์ร่วมกัน” (ประยงค์ แก้วประดิษฐ์, 2556)

จากความจริงใจและโรงงานกระดาษที่เข้ามาในปี พ.ศ.2517 ป่าถูกนายทุนเข้ามาบุกรุก หากป่าไม่ถูกทำลายชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้าน จะต้องเดือดร้อนทั้งในเรื่องน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องกินต้องใช้ในชีวิตประจำวัน และแหล่งพืชที่เคยได้ประโยชน์ในด้านใช้เป็นอาหารและสมุนไพรรักษาโรคก็จะหมดไปหากป่าถูกทำลายลง ลุงประยงค์ จึงร่วมกับแกนนำในหมู่บ้านทำการชักชวน พร้อมทั้งให้ความรู้ ความเข้าใจกับชาวบ้านให้เห็นประโยชน์ของป่า และเชิญกลุ่มนายทุนที่ทำการบุกรุกพื้นที่ป่ามาเจรจากัน ผลก็คือ กลุ่มนายทุนยอมรับในหลักการและเหตุผลของกลุ่มชาวบ้าน ยอมที่จะหยุดการบุกรุกพื้นที่โดยดี จากความร่วมมือร่วมใจกันของผู้คนในชุมชนกอบกู้การมีแกนนำที่เข้มแข็งและ

ยืนหยัดในคุณธรรม จากการศึกษาวิจัยผู้วิจัยพบว่า จากอดีตที่ผ่านมาไม่ได้มีแนวความคิดในการที่จะอนุรักษ์หรือป้องกันอะไรมากนัก ความร่วมมือเกิดมาจากแกนนำเป็นผู้จุดประกายให้เห็นถึงปัญหาความแห้งแล้งที่เริ่มเข้ามาเยือน ชาวบ้านจึงเริ่มเรียนรู้และเข้าใจร่วมกันว่าป่าไม้ คือ ทรัพยากรที่ยิ่งใหญ่ อันมีมูลค่ามหาศาล ทุกคนจึงต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาในชุมชน ทั้งนี้เพื่อทุกคนได้ใช้ประโยชน์จากป่าและน้ำร่วมกัน และเมื่อป่าที่มีมาแต่โบราณไม่ถูกบุกรุกทำลาย และมีปริมาณน้ำเพิ่มขึ้นในสระเพียงพอต่อการใช้บริโภค การร่วมไม้ร่วมมือจึงดำเนินต่อไปในกระบวนการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน

ลุงประยงค์เป็นทั้งผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นกลไกในการขับเคลื่อนพาชุมชนให้ดำเนินงานพัฒนาไปตามสภาพปัญหาและความต้องการช่วยคลี่คลายและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยอาศัยทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชน เป็นผู้นำที่เกิดขึ้นจากการยอมรับกันเองภายในชุมชน ซึ่งลุงประยงค์ ได้แสดงบทบาทของตนเองด้วยความสามารถและทักษะที่มีอยู่ในตัวเอง ความเสียสละอดทน ซื่อสัตย์ มีเมตตากรุณาเป็นคุณสมบัติพื้นฐาน ตามค่านิยมที่ชุมชนได้ยึดถือปฏิบัติกันมา และลุงประยงค์ มีครบถ้วนทำให้ลุงประยงค์ กลายเป็นแหล่งกำเนิดหรือฐานอำนาจในการยอมรับให้เป็นผู้นำของชุมชนมากกว่าคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้หรือฐานะร่ำรวย

ผู้วิจัยพบว่า ความทันสมัยหรืออำนาจภายนอกหรืออำนาจจากรัฐไม่สามารถบั่นทอนโครงสร้างแนวราบภายในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีไปได้ ชาวบ้านยังคงมีวิถีชีวิตที่สามารถพึ่งตนเองได้ มีอำนาจในการต่อรอง ยอมรับผู้นำที่จัดตั้งขึ้น ยังคงสืบต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่แต่ดั้งเดิม ทำให้ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีความเป็นอิสระในการตัดสินใจตามค่านิยมของชุมชนหรือความเห็นของคนส่วนใหญ่ในชุมชน ตามที่ลุงประยงค์ แสดงให้ชุมชนประจักษ์และเกิดความมั่นใจ เชื่อถือว่า ชุมชนมีผู้นำที่ดี มีศักยภาพอันจะนำพาชุมชนไปสู่สังคมที่พึงปรารถนาได้

1.2 มิติของความดี ประกอบด้วย บรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อทางสังคม อธิบายได้ดังนี้

1.2.1 บรรทัดฐานทางสังคม

บรรทัดฐานทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี เป็นชุดของค่านิยมที่ไม่เป็นทางการมีความสอดคล้องกับศีลธรรมความดีงามเป็นบรรทัดฐานสังคม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2540) ซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือ

ระหว่างกัน จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนมีการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนในด้านการดูแลรักษาป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ชาวบ้านได้รวมตัวประชุมกันที่วัดห้วยสะพาน และได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อดูแลรักษาและป้องกันการบุกรุกทำลายป่าชุมชน เรียกว่า คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ประกอบด้วยชาวบ้านทั้ง 4 หมู่ และชาวบ้านเป็นสมาชิก อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระหว่างเยาวชนในหมู่บ้านกับชาวบ้าน ให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น กิจกรรมการปลูกป่าสัญญาใจ การปลูกป่าเสริม กิจกรรมอาสาป้องกันป่า เป็นต้น

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีขับเคลื่อนการจัดการป่าชุมชน โดยอาศัยทุนทางสังคมที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมมาใช้ ทำให้ทุกคนมีข้อตกลงเดียวกัน ความเข้าใจที่ตรงกัน ปฏิบัติตนอยู่ในพื้นฐานเดียวกัน ยอมรับซึ่งกันและกัน ซึ่งบรรทัดฐานทางสังคมมีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อในสังคมดังจะได้อธิบายในประเด็นต่อไป

1.2.2 วัฒนธรรม/ประเพณี/ความเชื่อในสังคม

จากการศึกษาชุมชนผู้วิจัยพบว่า ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมีทุนทางสังคมในรูปแบบวัฒนธรรม/ประเพณี/ความเชื่อทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ที่เด่นชัด จนกลายเป็นอัตลักษณ์ โดยชุมชนมีระบบความเชื่อที่อิงแอบอยู่กับศาสนาเป็นส่วนใหญ่ (พุทธศาสนา) และมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถอธิบายได้ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ สิ่งเหล่านี้ ได้ผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย

วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ มีอิทธิพลต่อชุมชนค่อนข้างมาก ชุมชนยังให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวสังเกตได้จากการเข้าร่วมสังเอดการณ์ในพิธีกรรมต่างๆ ของชาวบ้านชุมชนห้วยสะพานสามัคคีในระหว่างการศึกษา เช่น การทำบุญศาลตาปู่ จำนวนคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในพิธีกรรมมีจำนวนค่อนข้างมากและหลากหลาย ประกอบไปด้วย กลุ่มคนหลายๆ วัย เช่น วัยชราจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน วัยกลางคน คนหนุ่มสาว แม้กระทั่งเด็กเล็กๆ ก็พบเห็นได้ในพิธีกรรมดังกล่าว บรรยากาศในงานเสมือนหนึ่งเป็นงานประเพณีที่สำคัญยิ่งที่เป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่จะต้องมาประกอบพิธีกรรมต่างๆ และเป็นที่น่าสังเกตว่าการประกอบพิธีดังกล่าว จะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบ

พิธีร่วมด้วย ทำให้มองเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่อง ศาสดาปูและพุทธศาสนามีการพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ไม่ได้แบ่งแยก ออกจากกันอย่างสิ้นเชิง สะท้อนให้เห็นว่า ประเพณีหรือพิธีกรรม ดังกล่าว คนในชุมชนยังคงให้ความสำคัญหรือให้การเคารพนับถือ ศาสดาปูอยู่ หรืออย่างในประเพณีการเวียนเทียนที่ผู้ศึกษาได้มี โอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมครั้งนี้ได้มีข้อสังเกตว่า ในการเวียนเทียน ที่มีพระสงฆ์เป็นประธานในการนำประกอบพิธีชาวบ้านเป็นจำนวน ไม่น้อยเลยที่เข้าร่วมการเวียนเทียนในครั้งนี้ โดยส่วนใหญ่จะ ประกอบด้วยคนหนุ่มสาว เด็ก หรือแม้กระทั่งวัยชราเองก็เข้าร่วมในการเวียนเทียนอย่างคึกคัก ผู้วิจัยมองในมุมมองของการ ส่งผ่านวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งนั้น มีกระบวนการ ถ่ายทอดที่เป็นรูปธรรมและสามารถที่จะรักษาวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อทางสังคมต่างๆ ที่มีอยู่ให้ดำรงอยู่สืบไปได้

ชุมชนมีการนำเอาทุนทางสังคมที่เป็นวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อที่ปรากฏในชุมชนบ้าน ห้วยสะพานสามัคคีมาขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในชุมชน โดยอาศัยโครงสร้างความสัมพันธ์แนวราบ ระบบเครือข่ายของ ชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนชนบท มีระบบเครือข่ายที่ค่อนข้างกว้างขวาง คนในชุมชนจะให้ความเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส และมีความเชื่อถือ ศรัทธาในศาสนาและพิธีกรรมอยู่แล้ว ในมิติของความดีที่เกี่ยวข้อง กับการจัดการป่าชุมชน คือ การขอร้องไม่ให้บุกรุกป่าจาก ผู้อาวุโสหรือผู้นำในหมู่บ้านก็ดี หรือการรักษาป่าพิธีกรรมไว้ก็ดี โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิด ประเพณีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสม ชาวบ้าน ห้วยสะพานสามัคคีจะมีป่าดอนปู่ตาของหมู่บ้าน คราวใดที่มีผู้อาวุโสของหมู่บ้านล้มตายลงไปก็จะมีการทำพิธีศพและ ทำศาลเพียงตาไว้คราวหนึ่งเช่นนี้เรื่อยไป ป่าบริเวณดังกล่าว จึงไม่อนุญาตให้ตัดฟันหรือทำลาย เนื่องจากเชื่อว่า จะยัง ความร่มเย็นให้ทั้งแก่ผู้ที่ตายไปแล้วและคนที่ยังอยู่ก็จะได้ รับอานิสงค์ด้วย มาตราการเหล่านี้เพียงพอที่จะรักษาป่าไว้ได้ นอกจากนั้น การใช้ประโยชน์จากป่าขณะนั้นก็ไม่รุนแรงจนเกิน ความสามารถในการฟื้นคืนสภาพของป่าตามธรรมชาติ การดูแลรักษาป่าในลักษณะเช่นนี้ จึงเอื้อต่อการดูแลได้ อย่างทั่วถึง เนื่องจากไม่มีคนจากนอกชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้อง

1.3 มิติของความรัก ประกอบด้วย ความไว้วางใจ ความเอื้ออาทรต่างตอบแทน ช่วยเหลือกัน สถาบันทางสังคมและ เครือข่ายทางสังคม ทรัพยากร และการใช้ประโยชน์ร่วมกัน อธิบาย ได้ดังนี้

1.3.1 ความไว้วางใจ

จากปรากฏการณ์ในชุมชน ผู้วิจัยได้ สังเกตเห็นว่า ชาวบ้านในชุมชนไม่กลัวที่คนในหมู่บ้านจะบุกรุกป่า เพราะเชื่อว่าไม่มีใครทำเช่นนั้นอย่างแน่นอน ซึ่งมีความสอดคล้อง กับคำให้สัมภาษณ์ของ ลุงเสริม ที่ว่า “...ป่าชุมชนนี้เป็นเพียงแห่ง เดียวที่ไม่มีกรบวชป่า เราไม่จำเป็นต้องเอาผ้าเหลืองไปผูกต้นไม้ ให้คนกลัวที่จะบาปถ้าตัด เพราะชาวห้วยพานได้ปลูกป่าในใจ เสียแล้ว ตัดต้นไม้ในป่าชุมชนก็เหมือนตัดแขนตัดขาตัวเอง คนบ้าน เราไม่มีใครทำแบบนี้..” (เสริม ไคลมี, 2556)

อีกประการหนึ่งของความไว้วางใจในมิติ ของความรักที่มีความร้อยรัดกันอย่างมีอาจแยกออกจากกันได้ คือ หลัก “บวร” โดยผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านห้วยสะพานสามัคคี มีความผูกพันกับวัดและโรงเรียนอย่างใกล้ชิด ประเพณีส่วนใหญ่ ของชุมชนประกอบขึ้นในเขตวัด ทำให้วัดมีบทบาทอย่างมากใน การขัดเกลาด้านศีลธรรมและจริยธรรม ชาวบ้านมีจิตใจโอบอ้อม อารีต่อผู้อื่น ดังนั้น กลวิธีในการจัดการป่าจึงขยายจากเขตพื้นที่ ป่าชุมชนมาสู่การสร้างป่าในวัด ด้วยโครงการ “ปลูกป่าสัจจะใจ” เพื่อให้ชุมชนร่วมกันปลูกต้นไม้ ประจำตัวหรือประจำครอบครัวขึ้น ซึ่งปลูกฝังให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกรักป่าและร่วมกันดูแล รักษา เสมือนหนึ่งเป็นชีวิตของผู้ปลูกเอง อันเป็นกุศโลบายที่ทำให้เกิด ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับวัดตามหลักบวร

หลัก “บวร” จึงเป็นฟันเฟืองที่สำคัญ ในการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของผู้คนในชุมชน ทำให้ สามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างเป็นสุข มีระบบสังคมที่ดีอันเป็น สังคมที่พึงปรารถนา

1.3.2 ความเอื้ออาทรต่างตอบแทนช่วยเหลือกัน

ในมิติของความรัก ความเอื้ออาทรต่าง ตอบแทน ช่วยเหลือกันนับเป็นทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากเป็นระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ส่งผลให้เกิด กระบวนการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ความเอื้ออาทรต่างตอบแทนช่วยเหลือกัน เกิดมาจากความรู้สึก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นพวกพ้องเดียวกัน ประสบปัญหา อย่างเดียวกัน จึงต้องร่วมมือร่วมใจกันเพื่อฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ไปพร้อมๆ กัน

ลุงกันตพงษ์ เล่าว่า “..เมื่อก่อน ก่อนจะ มาเป็นปึกแผ่นอย่างวันนี้ ชาวบ้านก็ต่างคนต่างอยู่ จนมาวันหนึ่ง น้ำแล้งทำมาหากินไม่ได้ จะหว่านข้าวก็ไม่มีน้ำเข้านา ชาวบ้านเจอ แบบเดียวกันหมดก็เลยรวมตัวกัน เอาเวลาร่วมกันทำนาไม่ได้ เพราะ แล้งมานั่งถกปัญหาว่า ทำอย่างไรเราจึงจะบรรเทาเบาบางความ

แห่งแล้งได้บ้าง นี่แหละคือความโชคดีในโชคร้ายของชุมชนที่ทำให้ทุกคนร่วมไม้ร่วมมือกัน นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาป่า ซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชน...” (กันตพงษ์ เพ็ชรอร่าม, 2556)

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ด้วยความรักและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อให้เกิดชุมพลในการแก้ปัญหาเรื่องน้ำอุปโภคบริโภคของชุมชน จนสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นความร่วมมือด้านการใช้ประโยชน์จากป่า ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าของชุมชน ให้สามารถคงความอุดมสมบูรณ์และเอื้อประโยชน์ต่อคนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน

1.3.3 สถาบันทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม

ชุมชนมีการรวมกลุ่มจัดตั้งสถาบันทางสังคมและเครือข่ายทางสังคม เพื่อกิจกรรมทางสังคมมีทั้งกลุ่มที่มีระบบการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน ตรวจสอบได้ และกลุ่มที่บริหารจัดการโดยอาศัยความไว้น้ำใจและความคุ้นเคยใกล้ชิด (เจสสิยา บุรีภักดิ์, 2545) จากการศึกษานักวิจัยแบ่งการรวมกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านห้วยสะพานสามัคคีออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มทางสังคม กลุ่มสวัสดิการชุมชน และกลุ่มเศรษฐกิจ

จากข้อมูลสถาบันทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี พบว่า กลุ่มที่ชุมชนจัดตั้งขึ้นนั้น มีทั้งกลุ่มที่มีระบบการบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน ตรวจสอบได้ และกลุ่มที่บริหารจัดการโดยอาศัยความไว้น้ำใจและความคุ้นเคยใกล้ชิด หรือแม้แต่กลุ่มที่ประธานเป็นผู้บริหารจัดการกลุ่มตามลำพัง แต่อย่างไรก็ตามส่วนใหญ่แล้วกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นสามารถบริหารจัดการตัวเองได้อย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการมีงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่องเสมอ และหลายกลุ่มมีเงินทุนของกลุ่มเพิ่มขึ้น นอกจากนั้น รูปแบบการบริหารจัดการโดยมากแล้วมีความเอื้ออาทร ดำเนินการอย่างพึ่งพาอาศัยแบ่งปันเอื้อเฟื้อต่อกัน และมีการแบ่งปันผลกำไรไปสู่การสนับสนุนกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน เช่น การแบ่งผลกำไรที่ได้จากกลุ่มหลายๆ กลุ่ม มาให้ทุนการศึกษาแก่ลูกหลานในชุมชน

ทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีที่โดดเด่นที่สุดอันดับ 1 ของชุมชน คือ “เครือข่ายทางสังคม” ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึงมากที่สุดสอดคล้องกับผลการศึกษาก่อนหน้านี้ที่ว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นทุนทางสังคมที่ถือว่าโดดเด่นที่สุดของชุมชน เนื่องจากในการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมีกลุ่มและเครือข่ายทางสังคมจำนวนมากที่มีความเข้มแข็ง มีผลงานและรางวัลมากมาย

ทำให้มีหน่วยงานและผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานจำนวนมาก รวมทั้งนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีทรัพยากรทางธรรมชาติป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีเป็นจุดเริ่มต้นเล็กๆ ในการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรป่าชุมชนระดับจังหวัดและระดับประเทศ

ทุนทางสังคมที่มีความเด่นชัดตรงลงมาอันดับ 2 อยู่ในมิติของความดี คือ “บรรทัดฐานสังคม” โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึงมากเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตัวในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างเคารพในกฎ กติกา ข้อตกลงที่ทำร่วมกันในชุมชน และพัฒนาสู่การสร้างเครือข่ายที่เป็นรูปธรรมทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ส่วนทุนทางสังคมที่เด่นชัดในอันดับ 3 อยู่ในมิติของความรู้ คือ “ศักยภาพของคนและผู้นำ” ซึ่งเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่มีผู้กล่าวถึงรองลงมา ผู้นำเป็นฟันเฟืองสำคัญในการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาสู่เยาวชนรุ่นหลัง

2. การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมของชาวบ้านชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี เป็นความสามารถการนำสิ่งดีๆ ที่อยู่ในตัวบุคคล ในกลุ่ม ในชุมชน และสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันแบบเป็นเพื่อน พวกพ้อง ประดุจครอบครัวหรือเครือญาติพี่น้อง เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่คนในชุมชนปฏิบัติต่อกัน เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนกับธรรมชาติ เสมือนทรัพยากรทางสังคมมีสำนึกร่วมกันในความเป็นเจ้าของและความเป็นชุมชนเดียวกัน (จิรวรรณ ภักดีบุตร, 2546) จะมีผลต่อการจัดระเบียบเศรษฐกิจสังคม และเกิดผลดีต่อการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชน และเกิดพลังในชุมชนเป็นการค้นหาหรือฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม หรือการนำเอาทุนทางสังคมที่สร้างหรือเกิดขึ้นใหม่มาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมและการดำเนินชีวิตในชุมชนในรูปแบบต่างๆ จากปรากฏการณ์ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ลำดับขั้นของการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีออกมาได้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

2.1 การรับรู้และตระหนักถึงปัญหา

จากปรากฏการณ์พบว่า จุดเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมาจากการที่ทุกคนในชุมชนตระหนักถึงปัญหาภัยแล้งที่ส่งผลกระทบต่อการทำมาหากิน ไม่เพียงแต่กรณีป่าชุมชนเท่านั้น การเกิดขึ้นของความเข้มแข็งด้านต่างๆ ของชุมชนล้วนแต่เกิดจากความตระหนัก

ถึงปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชนด้วย อาทิ ด้านสวัสดิการทางสังคมภายในหมู่บ้าน ด้านการรวมกลุ่มอาชีพ เป็นต้น

สอดคล้องตามคำบอกเล่าของป้าสมหมายว่า “..บ้านเรามีกลุ่มสวัสดิการที่เป็นเงินกู้และเงินช่วยเหลือหลายอย่างที่จัดตั้งขึ้นมา เพราะทุกคนมองเห็นปัญหาเดียวกัน คือ ความขัดสน ความจนมันไม่เข้าใครออกใคร ทุกวันนี้จะทำอะไร ต้องใช้เงินทุกอย่างไม่เงินทำไม่ได้ ถ้าเราไม่มีเงินก็หมดโอกาสทำมาหากินเพราะทุกอย่างต้องลงทุน การที่เรารวมตัวกันช่วยเหลือเกื้อหนุนกันเองให้โอกาสกันและกันเราจะพึ่งพากันเองได้ บ้านเราก็จะไม่มีหนี้ความเดือดร้อน ไม่มีหนี้หมวกกันน็อค มันดีกว่าที่ต้องไปรอกอยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก..” (สมหมาย แก้วประดิษฐ์, 2556)

2.2 การทดลองริเริ่มให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีเป็นชุมชนดั้งเดิมมีการก่อตั้งมาช้านานตามประวัติศาสตร์การก่อตั้ง ผู้คนในชุมชนเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และคำบอกเล่าจากประสบการณ์จริงของผู้เฒ่าผู้แก่ มีกระบวนการเรียนรู้ลองผิดลองถูก เพื่อให้ประจักษ์แก่ความจริง โดยผู้วิจัยพบว่า วิถีชีวิตของชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และมีกระบวนการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติตลอดชีวิต มีการทดลองทำเพื่อหาข้อสรุปในประเด็นที่เป็นปัญหาเพื่อค้นหาริธีที่ดีที่สุดในการแก้ไข

ผู้ใหญ่บุญลาภ เล่าว่า “กลุ่มทองพับจากเนื้อตาลเกิดจาก กศน. อำเภอพนมทวน ได้เข้ามาสอบถามถึงความต้องการและความสนใจของชุมชนในการส่งเสริมอาชีพ ซึ่งชาวบ้านเกิดความสนใจและอยากจะทำขนมทองพับกะทิสด กศน. จึงมาจัดอบรมให้ ภายหลังการอบรมชาวบ้านส่วนมากไม่ได้นำความรู้ที่ได้มาใช้ประโยชน์ เนื่องจากยังขาดความรู้ด้านการตลาด ทำให้ช่วงนั้นทางกลุ่มเกิดความล้มเหลวไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้ ต่อมาในปี พ.ศ.2546 อบต. ได้จัดไปศึกษาดูงานที่จังหวัดอยุธยา เกี่ยวกับการทำขนมทองพับด้วยสมุนไพร เมื่อกลับมาจึงได้มีการรวมกลุ่มขึ้นใหม่และศึกษาการตลาดจากการเดินห้างสรรพสินค้า ทำให้เริ่มมีความรู้เพิ่มมากขึ้น ทางกลุ่มจึงได้ทำการทดลองนำเนื้อตาลที่เป็นวัตถุดิบที่หาง่ายในชุมชนมาผสมกับกะทิสดและตั้งชื่อใหม่ว่า “กลุ่มขนมทองพับเนื้อตาล” เพื่อจำหน่ายให้กับผู้มาดูงานที่ป่าชุมชน เป็นการนำเอาวัตถุดิบที่มีอยู่ในตำบลมาใช้ในการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า สร้างอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนด้วย” (บุญลาภ คชายุทธ, 2556)

2.3 การวางแผนและกำหนดเป้าหมาย

จากการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มหลายๆ กิจกรรม

ของชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีทำให้ทราบว่า ชุมชนมีการเปิดเวทีรับฟังความเห็นอยู่เรื่อยๆ ในทุกครั้งที่มีโอกาสมารวมตัวกันของชาวบ้าน ต่างคนต่างมีเรื่องราวที่นำมาเสนอและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีความตื่นตัวต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเสมอๆ ทั้งนี้เป็นการจับกลุ่มคุยกันเพื่อวางแผนและกำหนดเป้าหมายของกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้งานต่างๆ ดำเนินการไปอย่างมีแบบแผน มีการแบ่งงานกันทำ ต่างคนต่างรับรู้ในบทบาทหน้าที่ของตนในกิจกรรมนั้นๆ

ตัวอย่างกรณีการเข้าร่วมกิจกรรมลอยกระทงเมื่อเดือนพฤศจิกายนที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปร่วมงานลอยกระทงของหมู่บ้านบริเวณท่าน้ำ หน้าวัดห้วยสะพานและสังเกตพบว่า ชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีได้จัดงานลอยกระทงขึ้นที่วัดมีพรพรรณเรียงให้กับทุกคนในและคนนอกได้มาเที่ยวลอยกระทงกันเป็นประจำทุกปี โดยทุกคนจะเดินลงท่าน้ำ เพื่อลอยกระทงพร้อมกัน มีคณะสงฆ์นำสวดมนต์และลอยก่อน เมื่อลอยกระทงเสร็จแล้วชาวบ้านจะเดินมารวมกันที่เวทีกลาง จุดจำหน่ายกระทงเพื่อร่วมรับฟังรายละเอียดรายได้และค่าใช้จ่ายจากงานลอยกระทง และต่างช่วยกันแสดงความคิดเห็นในการจัดสรรเงินกองทุนลอยกระทงในปีต่อไป

2.4 การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย

ด้วยวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน กอปรกับลักษณะโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบและความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า ในการทำกิจกรรมใดๆ ก็ตาม มักจะมีการรวมตัว รวมกลุ่มกันของชาวบ้านเสมอ เนื่องจากสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกลมเกลียว ทำให้เกิดความร่วมแรงร่วมใจกันมาทำกิจกรรมด้วยจิตอาสาทั้งกิจกรรมระดับหมู่บ้าน และกิจกรรมระดับจังหวัด

2.5 การระดมทุน

ขั้นตอนการระดมทุนเป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งในการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคม เพราะเป็นการเลือกสรรสิ่งที่มีอยู่ทุนที่มีอยู่มาใช้ในกิจกรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งทุนที่เป็นแรงคน ความรู้ของคน ทุนที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ และทุนที่เป็นเงินเป็นขั้นเตรียมการก่อนลงมือทำกิจกรรมที่ต้องอาศัยความระมัดระวังรอบคอบในการตัดสินใจ คำนึงถึงแผนและเป้าหมายที่วางไว้ของกลุ่ม เพื่อให้ประสบความสำเร็จ ตามคำบอกเล่าของยายหมาเลย “อย่างวันจะมีงานไหว้ศาลตาปู่ก็ต้องนัดคนมาประชุมเพื่อตกลงว่าใครจะเอาอะไรมาช่วยงานบ้าง อย่างบ้านใครมีแพงก็เอาแพงมา บ้านใครมีพริกก็เอาพริกมา ใครไม่มีอะไรก็เอาตัวมาลงคร้วทำกับข้าว” (หมาเลย คุณพันธ์, 2556)

2.6 การลงมือทำ

การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมชั้นลงมือทำ เป็นชั้นปฏิบัติการ กิจกรรมนั้นๆ จะดำเนินไปเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ล่วงหน้าในแผนงานที่ทุกคนตกลงร่วมกัน ปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จลุล่วง

2.7 การสรุปและประเมินผล

เมื่อสำเร็จภารกิจชั้นปฏิบัติการชาวบ้านจะร่วมกันสรุปผลการดำเนินงานหรือกิจกรรมนั้นๆ เป็นการถอดบทเรียนในศักยภาพของตนเอง เพื่อนำไปพัฒนาต่อยอดและปรับปรุงในครั้งต่อไป

ในการประยุกต์หรือขับเคลื่อน วิธีการนำทุนทางสังคมมาใช้ของชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี กระทำผ่านกิจกรรมโดยอาศัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเรียกว่า “ทุนในสังคม” ที่มีอยู่ในชุมชนคือ ทรัพยากรป่าชุมชน นำมาใช้ในรูปแบบต่างๆ ใน 3 ระดับ ได้แก่

1. ระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและครอบครัวของตนเอง ค่อนข้างมีความเป็นพื้นบ้านมาก มีขั้นตอนในการนำออกมาใช้คือ รับรู้และตระหนักถึงปัญหา การทดลองริเริ่มให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ระดมทุนและลงมือทำโดยใช้ทุนทางสังคมมาช่วย คือ ใช้ความไว้วางใจ ใช้ความเป็นเครือญาติ ปฏิสัมพันธ์ในระดับเพื่อนบ้านคนสนิท และองค์ความรู้ภูมิปัญญาของตนเองเท่านั้น และพัฒนาจนเกิดการรวมกลุ่มสร้างเครือข่าย

2. ระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่าย การประยุกต์ในระดับนี้ มีขั้นตอนในการประยุกต์และหรือนำออกมาใช้คือ วางแผนและกำหนดเป้าหมาย วางกติกา ข้อตกลงร่วมกัน รวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย ลงมือปฏิบัติโดยใช้ทุนทางสังคมมาช่วย เช่น ความไว้วางใจ ความคุ้นเคย และทรัพยากรธรรมชาติ มีการระดมทุนจากภายนอกมากขึ้น มีการใช้สื่อเข้ามาช่วยในการดำเนินงาน

3. ระดับกลุ่มหรือเครือข่ายการพัฒนาชุมชน โดยภาพรวมมีขั้นตอนในการนำออกมาใช้คือ เริ่มจากการตระหนักถึงปัญหาร่วมเรียนรู้ การริเริ่มทดลองทำเป็นตัวอย่าง มีการวางแผนวางระเบียบกติกาข้อตกลงร่วมกัน มีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย ระดมทุน และลงมือทำโดยใช้ทุนทางสังคมมาช่วย ด้วยการตั้งกลุ่ม ใช้ความไว้วางใจและองค์ความรู้ภูมิปัญญา การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เช่น ทำวิจัยด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีการประเมินผล และมีการขยายผลมากขึ้น

สังคมที่พึงปรารถนาของชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีคือ มีลักษณะความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนมีความพึ่งพาอาศัยกันเอื้อเพื่อ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคกาลไกล,

2540) มีความรักใคร่ปรองดอง/คนมีความสามัคคี/มีส่วนร่วม/ไม่ทะเลาะกัน และผู้ที่เป็นผู้ใหญ่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชนในการดำเนินชีวิต รวมทั้งมีสภาพของสังคมที่ชุมชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปลูกฝังเด็กให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาให้คนในชุมชนอยู่ดีมีสุขหรืออยู่ดีกินดี มีความรักในศักดิ์ศรีของตนเองไม่เห็นแก่เงิน มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น คนในชุมชนสามารถพึ่งตัวเองได้ ช่วยเหลือตัวเองได้ในด้านต่างๆ ทั้งสุขภาพและเศรษฐกิจด้วยกระบวนการในการประยุกต์หรือขับเคลื่อนไปสู่สังคมที่พึงปรารถนาในระดับต่างๆ นี้เป็นจุดเด่นของชุมชน ด้วยการมีป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และหรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศหนึ่งเพื่อทำการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุทิศการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

จึงสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมเป็นกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน โดยการดึงเอาศักยภาพของทุนในสังคมหรือสิ่งที่มีในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน โดยอาศัยชุดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นเครื่องมือ อันเป็นชุดกระบวนการที่จะนำพาชุมชนไปสู่การเป็นสังคมที่พึงปรารถนาพึ่งตนเองได้ และเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติพบว่า มีข้อสังเกตที่เห็นว่า ชุมชนควรมีการพิจารณาอยู่บางประการ คือ

1. การจัดการทุน

ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีได้รับการสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและองค์ความรู้ อย่างไรก็ตาม การใช้งบประมาณเพื่อจัดการป่าชุมชน โดยมากจะเป็นการใช้แล้วหมดไปพร้อมกับการทำโครงการต่างๆ แต่เงินทุนที่เป็นเงินกองกลางเพื่อใช้บริหารจัดการนอกเหนือจากการได้งบประมาณ เพื่อทำโครงการต่างๆ แล้ว ยังไม่มีแหล่งเงินทุนสำรองให้กับกลุ่ม เพื่อใช้ในการจัดการ หากเป็นไปได้ถ้าคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนจะมีการวางแผนบริหารจัดการ เพื่อให้มีงบประมาณเพียงพอที่จะเป็นเงินทุนสำรองไว้ใช้ หรือจัดกิจกรรม หรืออาจจะเป็นการสร้าง

ผลกำไรจากการออมทรัพย์ เพื่อนำมาใช้บริหารจัดการป่าชุมชนก็จะช่วยให้มีความยั่งยืนในการจัดการป่าชุมชนได้มากขึ้น การอาศัยเงินทุนจากแหล่งภายนอกเป็นหลักมีความเสี่ยงอยู่บ้างในกรณีที่เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ และส่งผลกระทบต่อแหล่งทุน

2. การถ่ายทอดความรู้

แม้ว่าปัจจุบันชุมชนได้หันมาให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนมากขึ้น และได้รับการสนับสนุนประมาณจาก อบต. เพื่อจัดค่ายเด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี อย่างไรก็ตาม หากจะมองในแง่มุมมองของคนทำงานที่จะมาสืบทอดจากกลุ่มผู้นำในปัจจุบัน ก็เห็นว่า มีช่องว่างระหว่างผู้นำยุคปัจจุบันกับผู้นำกลุ่มเยาวชนค่อนข้างมาก ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาต่อมาในอนาคต นั่นคือ ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งขาดช่วง อีกทั้งการฝากความหวังไว้กับเด็กและเยาวชนที่ยังน้อยนั้น จำเป็นต้องยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่จะตามมาจากการเลือกเส้นทางการดำเนินชีวิตของเยาวชนเหล่านั้นด้วย สิ่งที่ผู้ศึกษาได้สังเกตเห็นในปัจจุบันเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้คือ กลุ่มผู้ดูแลและจัดการป่าชุมชนยังคงเป็นกลุ่มผู้นำระดับตัวบุคคลซึ่งกระจุกตัวอยู่ในวงแคบ และทำงานมาเป็นเวลายาวนาน โดยยังไม่มีการถ่ายทอดภาระหน้าที่เหล่านี้ให้คนรุ่นหนุ่มสาวในการทำหน้าที่แทน อีกทั้งกลุ่มวิทยากรที่ให้ความรู้ก็เป็นเพียงกลุ่มเดิม หากมีการจัดการแบ่งปันหน้าที่การทำงานและผลัดเวรเพื่อทำงานด้านการให้ความรู้โดยจัดให้คนวัยหนุ่มสาวเข้ามาเป็นวิทยากรร่วมกับผู้นำชุดเดิม อาจจะอาศัยการแบ่งกลุ่มโดยในกลุ่มย่อยมีการคลุกคลีกันระหว่างผู้นำรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ก็จะเป็นการเปิดโอกาสในการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และเปิดโอกาสให้ผู้นำได้ลงมือปฏิบัติงานร่วมกับคนรุ่นเก่าได้ซึมซับความรู้และเทคนิควิธี รวมถึงเกร็ดความรู้จากคนรุ่นเก่ามาประยุกต์ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้คุ้มค่าและยั่งยืนมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ควรศึกษาการก่อเกิดและการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
2. ควรศึกษาการจัดการองค์ความรู้ท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาผู้นำทางสังคม
3. ควรศึกษาลักษณะโครงสร้างอำนาจและความขัดแย้ง

เพื่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กันตพงษ์ เพ็งอร่าม, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2556.
เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *คลื่นลูกที่ 5 ปราชญ์สังคม: สังคมไทยที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย.
- โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. (2533). *ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- จิรวรรณ ภัคติบุตร. (2546). *ผู้นำทางสาธารณะประโยชน์และประชาสังคมไทยบุลย์วัฒนธรรมนักพัฒนาผู้นำสังคม*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เฉลิม นริภักดี. (2545). *ชุดวิชาการวิจัยชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). *วัฒนธรรมคือทุน*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคกาลไกล. (2540). *ประชาสังคม: วรรณคดีนักคิดในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- บุญลาภ คชายุทธ, ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2556.
ประยงค์ แก้วประดิษฐ์, ประธานป่าชุมชน, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2556.
- ยุ้ย โคกแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2556.
วรวิมล โรมรัตน์พันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- เสริม ไคลมี, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2556.
สมหมาย แก้วประดิษฐ์, ประธานกลุ่มแม่บ้าน, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2556.
- หมาเลย คุณพันธ์, ปราชญ์ชาวบ้าน, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2556.
อนงก นาคะบุตร. (2536). *คนกับ ดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.